

De kiezer heeft gesproken

100 JAAR GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN IN GOUDA

Henry Hermsen

Hoe stemden de Goudse burgers de afgelopen honderd jaar? Naar welke partijen ging hun voorkeur uit? In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de ontwikkelingen bij de verkiezingen voor de Goudse gemeenteraad die sinds de invoering van het nieuwe kiesstelsel in 1919 gehouden zijn.

In 1919 kon er voor het eerst volgens het algemeen kiesrecht gestemd worden voor de gemeenteraad. Twee jaar eerder was de stemplicht uitgebreid. Eerst mochten alleen mannen die over een zekere rijkdom beschikten stemmen, maar nu werd de stemplicht voor alle mannen van 23 jaar en ouder ingevoerd en mochten vrouwen verkozen worden. Bovendien werd het meerderheidsstelsel met districten afgeschaft. Tot die tijd was Nederland verdeeld in meerdere districten waarbij degene die de meeste stemmen behaalde in dat district verkozen was. Voortaan werd er gestemd volgens het systeem van evenredige vertegenwoordiging. Dat betekende dat alle uitgebrachte stemmen evenredig verdeeld werden over alle zetels. In 1919 kregen ook de vrouwen actief stemrecht, hoewel dat pas in 1920 inging zodat ze niet mee konden doen aan de gemeenteraadsverkiezingen van 1919.

De afgelopen honderd jaar hebben 44 verschillende partijen deelgenomen aan de gemeenteraadsverkiezingen in Gouda.¹ Sommige partijen deden slechts één keer mee, andere bleven (veel) langer bestaan. Soms waren

De raadzaal (later de trouwzaal) in het oude stadhuis in 1921 (SAMH)

het afdelingen van landelijke partijen, soms partijen die alleen lokaal actief waren. De SGP (Staatkundig Gereformeerde Partij) is in Gouda de partij die het langst bestaat, sinds 1918.

Voor het beschrijven van de ontwikkelingen is een verdeling in drie periodes gemaakt. De eerste periode loopt vanaf het begin van het algemeen kiesrecht in 1915 tot aan de Tweede Wereldoorlog. Dit is een logische afronding omdat tijdens de oorlog het democratische proces uiteraard werd stopgezet. De tweede periode loopt vanaf de eerste naoorlogse verkiezingen in 1946 tot aan de jaren tachtig. Hiervoor is gekozen omdat vanaf de verkiezingen in 1982 de lokale partijen een duidelijke nieuwe machtsfactor gingen vormen. De laatste periode loopt dan van 1982 tot heden.

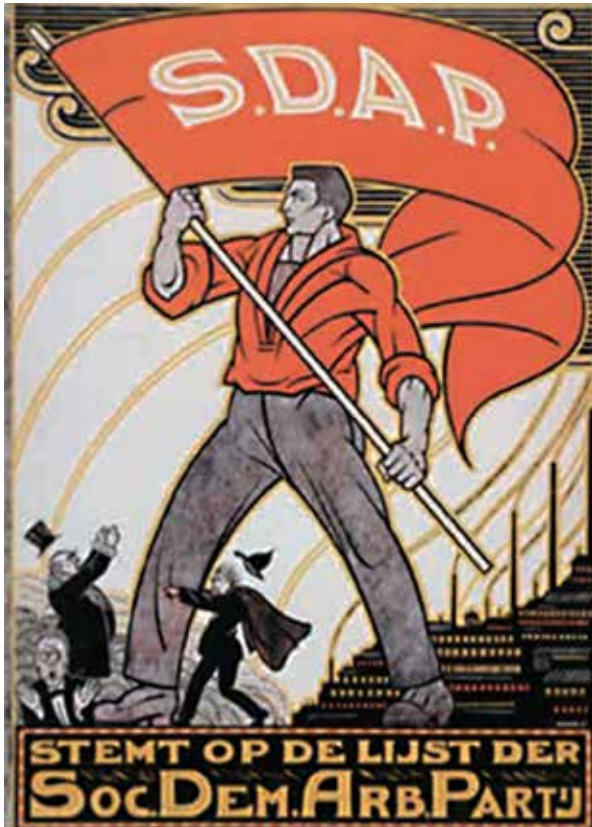
De Nederlandse politiek kenmerkte zich door de tijd heen door twee fronten: “het front tussen confessionalisme en modernisme en dat tussen arbeid en kapitaal”.²

Per periode zijn de verschillende landelijk opererende politieke partijen daarom samengebracht in een aantal politieke stromingen: de linkse stroming, de liberale stroming en de confessionele stroming. Daarnaast is er nog de groep van overige partijen, waarin vooral de lokale partijen zijn opgenomen en verder enkele partijen die niet duidelijk bij één van de stromingen zijn in te delen.

De situatie voor de Tweede Wereldoorlog

In de periode tot aan de Tweede Wereldoorlog was er sprake van een redelijk stabiele situatie wat betreft de zetelverdeling in de gemeenteraad. De socialistische

SDAP-affiche uit 1919 van Albert Hahn jr. [D.J.Elzinga en G. Voerman, Om de stembus, Verkiezingsaffiches 1919-1998, (Groningen 1992)]

SDAP (Sociaal-Democratische Arbeiderspartij) was met ongeveer 30% van de stemmen de grootste partij, gevolgd door de katholieke RKSP (Rooms-Katholieke Staatspartij) met ongeveer 25%. De grootste verscheidenheid aan partijen vinden we vooral binnen de confessionele stroming, en dan met name bij de protestants-christelijke partijen.

De linkse stroming

De uitbreiding van het kiesrecht naar alle mannen van 23 jaar en ouder pakte goed uit voor de socialisten bij de verkiezingen in 1919. De SDAP behaalde bijna een derde van de stemmen en kwam in één keer met 6 vertegenwoordigers in de 21 zetels tellende gemeenteraad. De socialisten waren daarmee gelijk de grootste fractie. Terwijl de partij nog discussieerde over de vraag of ze nu ook een wethouder moest leveren, werd er voor hen besloten want de andere partijen wilden niet samenwerken met een SDAP-wethouder.³ Ook in de jaren erna bleef de SDAP met ongeveer 30% van de stemmen de grootste partij. In de jaren dertig was de partij met 8 zetels verreweg de grootste fractie in de gemeenteraad.

Daarbij speelde waarschijnlijk mee dat de SDAP nauwelijks concurrentie had op links. De enige andere linkse partij bij de meeste verkiezingen was de Communistische Partij Holland (vanaf 1935 Communistische Partij Nederland – CPN). Deze partij speelde voor de Tweede

1. Voor de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen is gebruik gemaakt van diverse jaargangen van de Goudsche Courant en van uitgaven van de Gemeente Gouda.

2. J. van Doorn, 'Schets van de Nederlandse politieke traditie', in: J. de Beus, J. van Doorn, P. de Rooy, De ideologische driehoek. Nederlandse politiek in historisch perspectief (2e herziene druk; Amsterdam 1996), 9-51, aldaar 28.

3. J. Kompagnie (red.), Gouda vooruit! Honderd jaar sociaal-democratie in Gouda 1896 – 1996. Een gedenkboek (Gouda 1996), 43-45.

4. Goudsche Courant, 20 mei 1919.

5. J. Bosmans, 'Het maatschappelijk-politieke leven in Nederland 1918-1940', in: D.P. Blok e.a. (red.), Algemene Geschiedenis der Nederlanden, deel 14 (Haarlem 1979), 200-252, aldaar 212.

6. M. H. Klijnsma, Om de democratie. De geschiedenis van de Vrijzinnig-Democratische Bond, 1901-1946 (Amsterdam 2008), 727.

Wereldoorlog een marginale rol in Gouda en wist bij de lokale verkiezingen steeds niet meer dan 1 à 2 procent van de kiezers te trekken, waardoor ze geen zetels in de gemeenteraad kon veroveren. Bij landelijke en provinciale verkiezingen in de jaren dertig deed de CPN het trouwens wel beter in Gouda en verdubbelde het aantal stemmers op deze partij.

In 1935 kreeg de SDAP met nog een speler op links te maken. Voor het eerst deed de Revolutionair-Socialistische Arbeiderspartij (RSAP) mee met de lokale verkiezingen en behaalde 2,4% van de stemmen. De vraag is waar deze stemmen vandaan kwamen, aangezien ook de SDAP en de CPN licht wonnen. De liberalen verloren stemmen, maar het lijkt me niet waarschijnlijk dat die rechtstreeks naar de zeer linkse RSAP gingen. Mogelijk is het antwoord dat vooral voormalige aanhangers van de Vrijzinnig-Democratische Bond (VDB) de voorkeur gaven aan de SDAP boven de liberale Vrijheidsbond, terwijl tegelijkertijd een deel van de socialistische achterban radicaliseerde en zijn stem gaf aan partijen links van de SDAP.

De liberale stroming

De *Goudsche Courant* beschreef na de eerste algemene verkiezingen in 1919 de “teleurstelling dat de liberale groepen er niet in hebben mogen slagen hun aantal zetels hoger dan 4 te brengen”.⁴ Voorheen waren de liberalen de dominante factor in de politiek geweest, maar nu moesten zij genoegen nemen met 20% van de stemmen. Dit was in overeenstemming met de landelijke trend want ook na de Tweede Kamerverkiezingen van 1918 hadden de liberalen flink moeten inleveren.⁵ In Gouda werden de liberalen, verenigd in de Liberale Unie, de derde partij. De sociaal-liberalen van de VDB hadden ook aan de verkiezingen meegedaan maar zij haalden nog geen 2% van de stemmen, waarmee ze geen zetel veroverden.

In de jaren daarna zakte de liberale stroming geleidelijk naar zo'n 15% van de stemmen. Binnen deze stroming was er bovendien vaak sprake van verdeeldheid. De meerderheid van de liberalen had zich vanaf 1921 ver-

enigd in de Liberale Staatspartij (LSP) onder de naam De Vrijheidsbond. Maar daarnaast bleef de VDB bestaan en kwam er vanaf 1927 een lokale liberale partij, de Economische Groep voor Gemeentebelangen (later kortweg de Economische Groep).

De VDB werd in Gouda nooit een belangrijke partij. Alleen in 1923 wist ze op eigen kracht een zetel te veroveren. Daarmee deed deze partij het in Gouda duidelijk slechter dan bij landelijke verkiezingen waarbij vaak 6 à 7 zetels in de Tweede Kamer behaald werden. Maar zij vond haar aanhang vooral in de grotere steden zoals Rotterdam en Den Haag.⁶ In 1935 vormde de partij samen met de Vrijheidsbond één lijst onder de naam Vrijzinnige Groep, overigens zonder dat dit tot een toename van de aanhang leidde. In 1939 kantelde het beeld. De Economische Groep verloor een groot deel van zijn aanhang. Dit kwam ten goede aan de gezamenlijke lijst Vrijzinnige Groep die op een totaal van 3 zetels kwam, waarvan er een werd ingenomen door een VDB'er.

De confessionele stroming

De confessionele stroming vormde verreweg de grootste stroming binnen de Goudse politiek vóór de Tweede Wereldoorlog. Bij elke verkiezing voor de gemeenteraad ging ongeveer de helft van de stemmen naar de confessionelen. Maar zij vormden een bontgekleurd gezelschap met enerzijds de katholieken en anderzijds diverse protestantse partijen.

De katholieken waren verenigd in de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP), de grootste partij binnen de confessionele stroming. Ze waren tot de Tweede Wereldoorlog goed voor ongeveer een kwart van de stemmen en behaalden hiermee 5 zetels in de gemeenteraad. Zij hadden nauwelijks te maken met concurrerende partijen. Alleen in 1935 deed er een rivaliserende katholieke partij mee aan de verkiezingen, de Katholiek Democratische Partij. Zij wist echter geen zetel te veroveren.

Het protestants-christelijke deel van de confessionele stroming was ongeveer even groot als het katholieke deel, maar de stemmen werden over veel meer partijen verdeeld. In 1927 deden er zelfs 5 protestants-christe-

RKSP, affiche uit 1933 [D.J.Elzinga en G. Voerman, *Om de stembus, Verkiezingsaffiches 1919-1998, (Groningen 1992)*]

lijke partijen mee, waarbij de Anti-Revolutionaire Partij (ARP) ook nog eens uitkwam met twee, niet verbonden lijsten.

De ARP was de grootste protestants-christelijke partij. Op eigen kracht haalde de partij zo'n 13% van de stemmen. In de jaren dertig vormde zij samen met de CHU (Christelijk Historische Unie) één lijst onder de naam Protestants-Christelijke Groep. Dit kwam hun slagkracht duidelijk ten goede want samen werden ze bijna net zo groot als de RKSP en behaalden ook 5 zetels in de raad.

De Christelijk Sociale Partij, een protestants-christelijke partij die links georiënteerd was en later opging in de links-pacifistische Christelijk Democratische Unie (CHU), wist meestal zo'n 3% van de stemmen te verwerven, waarmee geen zetel veroverd werd. Alleen in 1923 sleepte ze een uitzonderlijk goede uitslag van ruim 6% binnen en behaalde hiermee een zetel in de raad.

De SGP (Staatkundig Gereformeerde Partij) deed vanaf

CHU affiche uit de periode 1930-1935 (Museum Flehite nr. 1003-731)

1923 mee aan de verkiezingen. De aanhang was vóór de Tweede Wereldoorlog vrij stabiel rond de 3%, waarmee deze partij geen zetel wist te bemachtigen in de gemeenteraad van Gouda.

De overige partijen

De enige belangrijke lokale partij vóór de Tweede Wereldoorlog was de Economische Groep (voor Gemeentebelangen). Volgens de *Goudsche Courant* waren de leden van de Economische Groep voormalige aanhangers van de liberale partij, “enkele kamelionitische figuren daargelaten, die in politieke zin de kleuren van den regenboog pogen in zich te vereenigen”.⁷ Vooral begin jaren dertig vormde de Economische Groep een belangrijke concurrent voor de Vrijheidsbond. De aanhang werd bijna gelijkmatig verdeeld en in 1931 werd de Economische Groep even groot in zetels. In 1939 verloor de Economi-

Burgemeester James in de raadzaal in 1938 (SAMH)

sche Groep een groot deel van haar aanhang en kwam niet terug in de raad.

De NSB (Nationaal-Socialistische Beweging) had het in Gouda goed gedaan bij de provinciale verkiezingen in 1935. Bijna 8% van de kiezers stemde op deze nieuwe partij. Maar door een slechte organisatie en lakse kaderleden kwam het niet tot deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen.⁸

Tot slot was er de Neutrale Werklozen Groep die alleen in 1935 meedeed. Over deze groep is geen verdere informatie gevonden. Waarschijnlijk was deze groep links georiënteerd, blijktens het commentaar in de *Goudsche Courant* dat de 67 behaalde stemmen ten koste waren gegaan van de SDAP.⁹

Vanaf de Tweede Wereldoorlog tot de jaren tachtig

Na de Tweede Wereldoorlog kwamen vertrouwde namen van politieke partijen niet terug: de uit de oorlog stammende Doorbraak-gedachte - waarover straks meer -

7. Goudsche Courant, 24-05-1927.

8. R. van der Wal, 'Sterke overheid en mondige burger', in: P.H.A.M. Abels e.a. (red.), *Duizend jaar Gouda. Een stadsgeschiedenis* (Hilversum 2002), 556-585, aldaar 572-573.

9. Goudsche Courant, 27-06-1935.

10. P.J. Oud, *Honderd jaren. Een eeuw van staatkundige vormgeving in Nederland 1840-1940* (9e herziene druk; Assen 1987), 326.

leidde tot de Partij van de Arbeid, de katholieken vormden zich om tot een Volkspartij en de liberalen stelden de zojuist verworven Vrijheid centraal in hun naam. In de jaren vijftig, zestig en zeventig van de vorige eeuw zien we dat de linkse partijen eerst veel invloed winnen en geleidelijk weer verliezen, de liberalen een steeds belangrijker rol gaan spelen en de confessionelen steeds meer terrein inleveren.

Vanaf 1970 is de stemplicht afgeschaft. Dit gaf een grote teruggang in de aantallen kiezers. In 1970 besloten bijna 9700 kiezers hun stem niet uit te brengen, waarmee ze feitelijk de grootste partij waren. Kiezers van alle richtingen bleven weg van het stemhokje, zodat het voor de onderlinge verhoudingen niet veel verschil maakte. De christelijke partijen leken het minst last te hebben van de afschaffing van de kiesplicht. De leeftijd waarop mensen mochten stemmen werd in 1963 verlaagd naar 21 jaar en vervolgens in 1972 naar 18 jaar.

De linkse stroming

De PvdA (Partij van de Arbeid) moest de Doorbraak-gedachte vormgeven; het idee dat in de oorlog ontstaan was dat de oude scheidslijnen doorbroken moesten worden en het Nederlandse volk als een eenheid moest optreden. In de PvdA gingen de VDB, de CHU en de SDAP op, maar zij was vooral een voortzetting van deze laatste partij, ook omdat de symbolen van deze partij werden overgenomen.

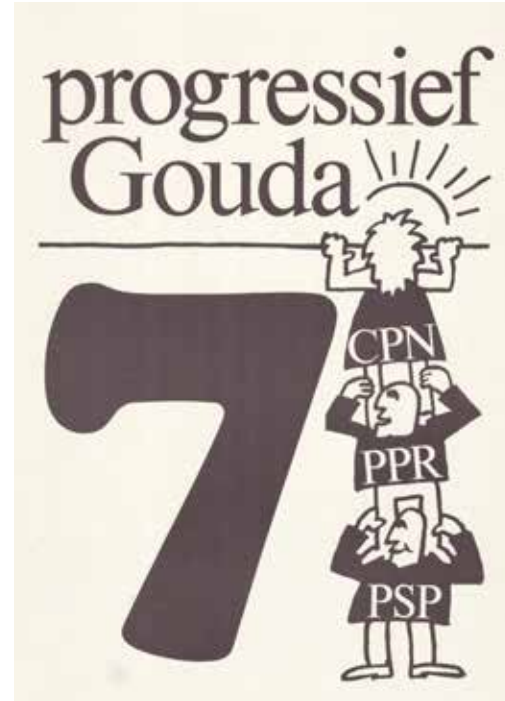
De PvdA was in eerste instantie geen groot succes, zowel landelijk als in Gouda.¹⁰ De partij haalde bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1946 een lager percentage van de stemmen dan de SDAP bij de laatste vooroorlogse verkiezingen. Voor dit tegenvallende resultaat zijn diverse oorzaken aan te wijzen. De Doorbraak-gedachte bleek na het wegvallen van de gemeenschappelijke vijand toch minder prominent dan verwacht. De communisten hadden met hun aandeel in het verzet landelijk veel krediet opgebouwd en konden dat bij de eerste naoorlogse verkiezingen verzilveren (waarover straks meer). Dit zal voor een deel ten koste van de PvdA zijn gegaan. Bovendien hadden de katholieken van de bisschoppen te horen ge-

kregen dat ze op de nieuwe Katholieke Volkspartij (KVP) moesten stemmen. Dit zal ongetwijfeld katholieke arbeiders ervan weerhouden hebben hun stem op de PvdA uit te brengen.

Voor een deel kwam het tegenvallende resultaat van de PvdA in 1946 ook door een echt lokale kwestie. De SDAP-wethouder Sanders was tijdens de oorlogsjaren nog lang in functie gebleven. Hij had in 1941 zijn ontslag aangeboden (samen met de liberaal De Witt Wijnen), maar NSB-burgemeester Liera had geweigerd dit te aanvaarden.¹¹ Sanders had, nadat hij tevergeefs zijn ontslag als wethouder had ingediend, besloten aan te blijven. Hij dacht in die positie meer te kunnen bereiken voor 'de mensen'. Bovendien waren er, volgens zijn kleinzoon, 'consequenties' geweest voor zijn gezin als hij was gestopt. Sanders had tijdens een gesprek met de SDAP-leiding in 1944 toegezegd na de bevrijding een stap terug te doen. De SDAP stond op het standpunt dat iemand die als wethouder was aangebleven, na de oorlog niet terug kon keren in de politiek. Sanders had nog tevergeefs een beroep gedaan op de Eeraad voor de zuivering van politieke gezagsdragers. Tijdens de verkiezingen in 1946 kwam Sanders met een eigen lijst; daarmee haalde hij 450 stemmen (ruim 2%), niet genoeg voor een plek in de raad. Maar deze stemmen zijn waarschijnlijk ten koste gegaan van de PvdA.

Bij de volgende verkiezingen wist de PvdA wel steeds winst te boeken. Het beste resultaat haalde de partij in 1962 toen ze bijna 40% van de stemmen wist te behalen. Daarna bleef de PvdA weer vaker steken rond een derde van de stemmen, gelijk aan het vooroorlogse resultaat van de SDAP.

Voor de Tweede Wereldoorlog speelde de CPN, zoals vermeld, een marginale rol in Gouda. Dat veranderde in de eerste jaren na de oorlog. In 1946 behaalde ze meer dan 12% van de stemmen, goed voor drie zetels. Het paste in de landelijke trend want bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer gingen de communisten van 3 naar 10 zetels.¹² Dit was ongetwijfeld een beloning voor hun aandeel in het verzet tijdens de oorlog. Hoewel er ook in Gouda communisten actief waren in het verzet is het moeilijk te achterhalen hoe groot hun rol was,¹³

Progressief Gouda (SAMH inv.nr. 443-37)

zodat de verkiezingswinst mogelijk meer een gevolg van het landelijke beeld was. De communisten wisten hun succes een aantal jaren redelijk vast te houden door hun actieve opstelling in de raad.¹⁴ Waarschijnlijk mede door de internationale ontwikkelingen in de jaren vijftig (de Koude Oorlog, Sovjet-inval in Hongarije in 1956) brokkelde de steun voor deze partij echter steeds verder af. Begin jaren zestig wisten de communisten nog slechts

11. H. Sanders, 'Willem Sanders: voetbalvoorzitter, wethouder, vakbondsman en sociaal-democraat uit roeping. Zijn leven in vogelvlucht', *Tidings van die Goude* 26 (april 2008), 57-64, aldaar 62.

12. Oud, *Honderd jaren*, 326.

13. H. Hermsen, *Macht en moraal in Gouda. Een onderzoek naar de strijd tussen herstel en vernieuwing in politieke en morele kwesties in Gouda, 1945-1946*. (Doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam, 1991).

14. Van der Wal, *Sterke overheid*, 579.

15. Oud, *Honderd jaren*, 333.

2% van de kiezers te trekken en verloren ze hun zetel in de gemeenteraad; daarmee waren ze terug op het niveau dat ze vóór de oorlog bereikten.

In de jaren zestig kwam er voor de PvdA nog een concurrent op links bij, de PSP (Pacifistisch-Socialistische Partij). De partij kwam eind jaren vijftig voort uit de vredsbeweging en veel leden van de PvdA en CPN sloten zich erbij aan. De PSP maakte een snelle opmars door en kwam in 1962 met bijna 4% van de stemmen gelijk met 1 zetel in de raad. Vier jaar later wist de partij met 5,5% nog iets beter te scoren (het bleef wel bij 1 zetel). Daarna liep de aanhang snel terug. Bij de verkiezingen in 1978 deed de partij niet meer zelfstandig mee maar vormde een combinatie met de confessionele PPR (Politieke Partij Radikalen, zie hieronder).

De liberale stroming

Na de oorlog ging het in eerste instantie niet goed met de liberalen. Een deel van de liberalen (vdb) was naar de nieuw opgerichte PvdA gegaan. De restanten van de Liberale Staatspartij vormden de Partij van de Vrijheid (PvdV). Deze nieuwe liberale partij wist in 1946 nog maar 7% van de stemmen te halen, een absoluut dieptepunt.

Vier jaar later hadden de liberalen zich enigszins

D66 (SAMH inv. nr. 443_22)

herpakt. In navolging van vdb-leider Oud hadden veel voormalige vdb-leden de PvdA weer verlaten.¹⁵ Samen met de PvdV hadden zij een nieuwe partij gevormd, de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (vvd). Deze partij haalde tot begin jaren zeventig zo'n 10% van de stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen in Gouda, waarmee ze dus nog niet het vooroorlogse resultaat wist te benaderen. Een uitzondering vormde 1958 toen de vvd ruim 14% van de stemmen wist te behalen. Daarmee verdubbelde de fractie van 2 naar 4 zetels omdat er in dat jaar net een uitbreiding van de raad naar 23 zetels plaatsvond en de vvd beslag legde op beide nieuwe zetels.

In het begin van de jaren zeventig groeide het aantal liberale stemmers ineens uitbundig naar ruim 18%, een resultaat dat sinds 1919 niet meer was behaald. De toename van liberale kiezers lijkt vooral te maken te hebben met de ontzuiling. De confessionele partijen, en dan vooral de katholieken, verloren gestaag kiezers. De kerkelijke leiders hadden niet langer invloed op alle aspecten van het leven. De liberale stroming bleef ook in de volgende verkiezingen steeds groeien.

De opkomst van de sociaal-liberale Democraten '66 (D'66, later D66) ging in eerste instantie niet ten koste van de vvd. D66 deed in 1970 voor het eerst mee aan de lokale verkiezingen en won direct 2 zetels. Overigens had de partij minder kiezers weten te trekken dan bij voorafgaande Kamer- en Statenverkiezingen. Vier jaar later deed D66 niet mee aan de raadsverkiezingen, maar in 1978 kwam zij weer sterk terug met bijna 8% van de stemmen, waarmee ze wederom 2 zetels veroverde. De liberale stroming behaalde hiermee het beste resultaat tot dan toe, bijna 25% van de stemmen.

De confessionele stroming

In 1946 deden er slechts twee confessionele lijsten mee aan de raadsverkiezingen. De katholieken hadden zich verzameld onder de banier van de Katholieke Volkspartij (kvp). De protestants-christelijke partijen kwamen met één lijst, weer onder de naam Protestants-Christelijke Groep, waarbij zich nu ook de SGP had aangesloten. De

protestants-christelijke lijst werd net iets groter (25%) dan de katholieke (22%). Net als voor de oorlog wisten de confessionele partijen dus gezamenlijk weer bijna de helft van de stemmen te trekken. Geleidelijk aan werd hun aandeel echter steeds kleiner; eind jaren zeventig was dit gezakt naar 40%.

In de jaren vijftig en zestig wisten de katholieken weliswaar steeds meer stemmen te verwerven, maar het procentuele aandeel van de katholieken nam in diezelfde periode af door de groei van de bevolking. Na de afsplitsing van de PPR (Politieke Partij Radikalen) ging dit proces versneld door, zodat de KVP in 1974 nog slechts 12% van de kiezers achter zich wist te krijgen. In 1968 was de PPR met twee zetels uit de gemeentelijke KVP-fractie gestapt, maar bij de verkiezingen in 1970 wist de partij slechts 1 zetel te veroveren. In 1978 vormde de PPR samen met de PSP een gecombineerde lijst, maar ze behaalden nog geen 5% van de stemmen; minder dan zij als zelfstandige partijen hadden behaald.

Eén keer was er overeenstemming in de protestants-christelijke gelederen. In 1946 kwamen de toenmalige christelijke partijen (ARP, CHU, SGP) met één lijst. Daarna besloot de CHU het weer alleen te proberen en wist jarenlang een vrij stabiele aanhang van zo'n 7 à 8 procent van de kiezers achter zich te krijgen.

Begin jaren zestig maakte de SGP zich los uit het verband met de ARP en wist voor het eerst op eigen kracht een zetel te veroveren. In de jaren daarna wist de partij bij iedere verkiezing iets te groeien. Als ze in 1978 een gecombineerde lijst gaan voeren met de GPV (Gereformeerd Politiek Verbond) weten ze zelfs een tweede zetel binnen te halen. De GPV wilde bij het bedrijven van politiek duidelijk uitgaan van de geboden van de bijbel. De GPV was eind jaren vijftig deel gaan nemen aan de lokale politiek in Gouda, maar wist nooit meer dan 1% van de kiezers te trekken. Maar door de combinatie met de SGP leidde dit dus wel tot zetelwinst.

Voor de ARP pakte de ontkerkelijking nog slechter uit dan voor de KVP. Van ruim 20% in 1949 zakte de partij naar minder dan 10% in 1966. In de jaren zeventig vormde de ARP weer een gecombineerde lijst met de CHU, maar ook dat kon de achteruitgang niet stoppen.

GPV (SAMH inv. nr. 443_26)

In 1978 deden de KVP, ARP en CHU in Gouda voor het eerst gezamenlijk mee aan de verkiezingen onder de vlag van het Christen-Democratisch Appèl (CDA). De vorming van het CDA was mogelijk geworden, omdat sinds eind jaren vijftig de ideologische opvattingen van de partijen waren veranderd en oude dogma's werden losgelaten. Dit proces werd versneld door de electorale verliezen in de jaren zestig en zeventig.¹⁶ De vorming van de nieuwe partij leidde tot een bescheiden succes; het CDA haalde 1 zetel meer binnen dan voorheen de KVP en de gecombineerde ARP-CHU fractie samen.

De overige partijen

Afgezien van de lijst-Sanders in 1946 die hierboven werd besproken, deden er in deze periode in Gouda lange tijd geen andere partijen mee dan bekende landelijke partijen. Maar in 1966 kwam er plotseling een vreemde eend in de bijt. De Boerenpartij wist in één keer 2 zetels in de Goudse gemeenteraad te verwerven. De landelijk

kvp-affiche uit 1967 (<http://www.verkiezingsaffiches.nl>)

opererende Boerenpartij was een conservatief-liberale partij met een nationalistische inslag die voortkwam uit een organisatie van *Vrije Boeren*. Dat deze partij niet alleen boeren aansprak blijkt wel uit het feit dat de twee raadsleden in Gouda kleine zelfstandigen waren. Het succes van de partij in Gouda zal hebben samengehangen met het landelijke succes onder partijleider Hendrik Koekkoek. Ook in de twee volgende verkiezingen voor de gemeenteraad deed de Boerenpartij nog mee, maar behaalde geen zetel meer.

Van de jaren tachtig tot heden

Met de komst van Gemeentebelangen Gouda (GBG) in

16. R. Zwart, 'Ideologie en macht. De christelijke partijen en de vorming van het CDA', in: K. van Kersbergen, P. Lucardie en H.-M. ten Napel (red.), *Geloven in macht: de christen-democratie in Nederland* (Amsterdam 1993), 23-38, aldaar 36-37.

17. Goudsche Courant, 20 maart 1986.

de jaren tachtig kwamen er nieuwe verhoudingen in de raad. Geleidelijk aan werden de lokale partijen steeds sterker. Bij de laatste twee verkiezingen wisten zij bijna 20% van de kiezers te trekken.

Opmerkelijk in deze periode is verder dat de liberale stroming een belangrijke factor bleef, de linkse stroming in het nieuwe millennium fors moest inleveren, terwijl ook de confessionele stroming steeds terrein bleef verliezen.

De Goudse gemeenteraad werd in twee stappen uitgebreid: via 33 zetels in 1986 naar 35 zetels sinds 1998. Vooral in het nieuwe millennium nam bovendien ook het aantal fracties toe; van zeven in de jaren tachtig en negentig naar elf na de laatste verkiezingen.

De linkse stroming

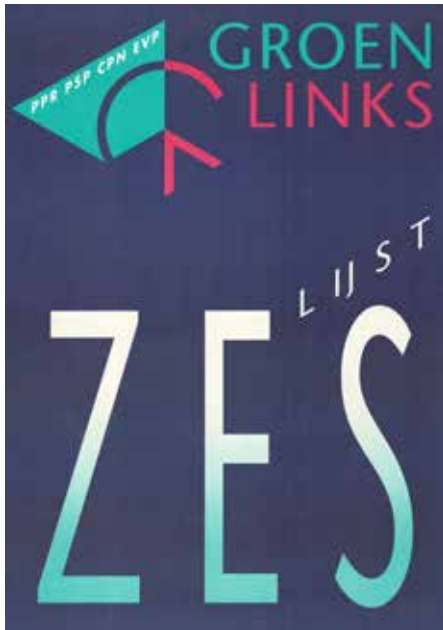
De grootste partij op links bleef de PvdA. Maar deze partij bereikte niet meer de aantallen kiezers die zij in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog achter zich wist te krijgen, met uitzondering van 1986. Dat jaar behaalde de PvdA ruim 36% van de stemmen en werd met 13 zetels verreweg de grootste partij in de gemeenteraad. De grote winst van de partij werd vooral gezien als een uitvloeisel van landelijke ontwikkelingen (protest tegen de bezuinigingen van het kabinet-Lubbers I) en van het feit dat voor het eerst stadsgenoten van buitenlandse afkomst mochten stemmen.¹⁷

De verkiezingen van 1986 vormden echter een duidelijke uitzondering. Tijdens de andere verkiezingen kwam de PvdA nooit meer op het niveau van ongeveer een derde van de stemmen zoals in de voorgaande decennia. Geleidelijk aan daalde de aanhang van de PvdA steeds verder, vanaf 2000 zelfs tot onder de 20%. Maar ook in het nieuwe millennium was er een uitzonderlijk jaar. Bij de verkiezingen van 2006 wist de PvdA nog ruim 27% van de stemmen te halen. Net als 20 jaar eerder lijkt dat samen te hangen met de impopulariteit van het zittende kabinet, in dit geval kabinet-Balkenende II met CDA, VVD en D66, dat net als twintig jaar eerder het kabinet Lubbers I bezuinigingen doorvoerde. Bij de laatste verkiezingen in 2014 wist de PvdA slechts 12% van de kiezers te

trekken. Een voor deze partij dramatisch slechte uitslag, waarmee ze de derde partij in de Goudse gemeenteraad werd.

De kleine linkse partijen (CPN, PSP en de – van oorsprong confessionele – PPR) zochten in deze jaren samenwerking om het hoofd boven water te kunnen houden. Nadat de PSP eerst een lijstverbinding had gehad met de PPR, zocht deze partij het in 1982 in de lijstverbinding met de CPN. Bij de volgende verkiezingen presenteerden de drie partijen zich als lokale lijst onder de naam Progressief Gouda. Vanaf 1990 gingen zij verder onder de naam GroenLinks, waarbij in het begin de naam nog gecombineerd bleef met Progressief Gouda. Geleidelijk aan nam de aanhang van GroenLinks iets toe, tot bijna 10% in 2002. Daarna wist de partij steeds minder kiezers te trekken; in 2014 6%, het slechtste resultaat ooit.

Eind jaren negentig was er een nieuwe concurrent op links gekomen, de Socialistische Partij (SP). Deze van oorsprong maoïstische partij was in de jaren zeventig ontstaan als afsplitsing van de CPN. Geleidelijk aan had

GroenLinks (SAMH inv. nr. 443_31)

de partij zich omgevormd tot een linkse, activistische partij. Deze partij wist in Gouda tot nu toe een sterk wisselend resultaat te halen tussen de 4 en 7%. Daarmee bezette de SP wisselend 1 dan wel 2 zetels in de gemeenteraad.

De liberale stroming

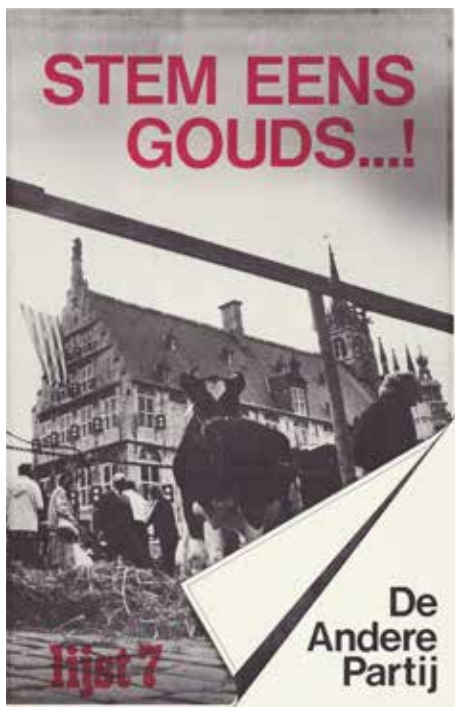
De sterke opkomst van de liberale stroming in de jaren zeventig zette zich in de daaropvolgende jaren gestaag door. Het hoogtepunt werd bereikt bij de verkiezingen in 1994 toen de liberalen ruim een derde van de stemmen haalden. VVD en D66 waren bij die verkiezingen ongeveer even groot en behaalden beide 6 zetels in de gemeenteraad.

De VVD bleef het in de jaren tachtig en negentig goed doen en wist steeds zo'n 15 tot 20 procent van de kiezers voor zich te winnen. Vanaf het nieuwe millennium zette een geleidelijke daling in. Bij de laatste verkiezingen in 2014 haalde de VVD slechts 9% van de stemmen; het slechtste resultaat sinds de Tweede Wereldoorlog. De VVD heeft nu nog 3 zetels en is daarmee de vierde partij geworden.

De resultaten van D66 zijn veel wisselvalliger. Bij de meeste verkiezingen lag het percentage kiezers rond 7%. Maar begin jaren negentig was er een uitschieter. Twee verkiezingen op rij wist D66 meer dan 15% van de kiezers achter zich te verzamelen en werd zij net zo groot als de VVD. Dit ging gelijk op met de landelijke ontwikkelingen waarbij de partij na de terugkeer van Hans van Mierlo als politiek leider tijdelijk een grote sprong had gemaakt. Daarna verflauwde het enthousiasme voor D66 weer. Om dan bij de verkiezingen in 2014 plotseling te stijgen naar 17%, waarmee D66 twee keer zo groot als de VVD en met 6 zetels de grootste partij in de gemeenteraad werd.

De confessionele stroming

De samenvoeging van de katholieken en protestants-christelijken onder de vlag van het CDA is in Gouda geen succes gebleken. In de jaren tachtig groeide de partij nog wel iets, maar daarna zette de neergang zich steeds

De Andere Partij (SAMH inv. nr. 443-39)

duidelijker in. Waar de oorspronkelijke partijen ooit de helft van de kiezers wisten te overtuigen, behaalde het CDA bij de verkiezingen in 2014 slechts 7,5% van de stemmen. Het CDA deed het in Gouda altijd beduidend minder goed dan landelijk, wat voor een deel misschien verklaard kan worden doordat de kleinere christelijke partijen in Gouda relatief sterk waren. Het CDA wist door een lijstverbinding met deze partijen in 2014 nog een restzetel binnen te slepen waardoor de partij op 3 zetels uitkwam.

In de jaren tachtig en negentig deed de SGP steeds mee in een gecombineerde lijst met RPF en GPV. De RPF (Reformatorische Politieke Federatie) werd in 1975 opgericht uit onvrede met de ARP. De partij was in ideologisch opzicht een conservatieve partij die de christelijke leer weer duidelijker naar voren wilde brengen, maar was in economisch opzicht een sociale partij.

De lijstcombinatie SGP/RPF/GPV deed het goed in Gouda. Terwijl het CDA aanhang verloor, zagen de kleine

christelijke partijen het aantal stemmen steeds toenemen. In 1998 behaalde de lijstcombinatie ruim 10% van de stemmen en veroverde hiermee 4 zetels in de raad. Daarna moest de SGP het weer op eigen kracht proberen, omdat RPF en GPV in 2000 fuseerden tot de nieuwe partij ChristenUnie. De SGP wist bij volgende verkiezingen steeds haar zetel te behouden en groeide bij de laatste verkiezingen in 2014 zelfs naar 6%, waarmee een tweede zetel werd veroverd.

Opmerkelijk was de opkomst van de ChristenUnie. Deze partij deed het bijzonder goed in Gouda. Waar de partij landelijk genoeg moest nemen met zo'n 3% van de stemmen, haalde ze in Gouda vaak meer dan het dubbele. Bij de laatste verkiezingen in 2014 was dit zelfs 9%, waarmee zij de grootste confessionele fractie in de Goudse gemeenteraad is geworden.

De overige partijen

Vanaf de jaren tachtig veranderde er iets met de overige partijen. Waar voorheen deze partijen wel eens een uitschieter vertoonden (Boerenpartij in 1966), bleef het toch vooral een marginale aangelegenheid. Er waren verkiezingen op rij dat er geen enkele lokale partij meedeed. En ook in de recente periode bleven er marginale partijen die eenmalig meededen aan verkiezingen en niet meer dan 1 à 2% van de stemmen wisten te behalen, waarmee zij geen zetel veroverden, zoals De andere Partij in 1982, de Vrije Goudse Stads Partij (VGSP) in 1998 en Ouderen Politiek Actief (OPA) in 2014.

Maar met de opkomst van de nieuwe lokale partijen veranderde het beeld, vooral in het nieuwe millennium. De opkomst van Gemeentebelangen Gouda (GBG) in 1982 choqueeerde de gevestigde partijen. GBG, een liberale partij die zijn oorsprong vond in het verzet tegen de uitbreidingen in Gouda-Oost, veroverde in één keer 3 zetels. Weliswaar wist de partij deze uitslag bij volgende verkiezingen niet vast te houden, maar bleef wel met 1 zetel in de raad aanwezig. In 1998 was de partij weer terug op 3 zetels. In 2002 behaalde de partij zelfs 14% van de stemmen (5 zetels), waarmee ze nauwelijks onderdeed voor de gevestigde partijen PvdA, VVD en CDA.

Daarna kreeg GBG echter weer moeite om kiezers te winnen en bij de laatste verkiezingen deed ze niet meer zelfstandig mee, maar als lijstcombinatie met Gouda Positief (zie hieronder).

Vanaf 1998 is er een tweede lokale partij actief, Gouda's 50+ Partij. Deze partij, die de belangen van Gouwenars boven de 50 en Gouwenars met een beperking wil behartigen, is sinds die verkiezingen onafgebroken aanwezig in de raad. De partij behaalde haar beste resultaat in 2006 met ruim 8% van de stemmen, goed voor 3 zetels.

In 2010 kwamen er twee nieuwe partijen overtuigend de raad binnen. Zowel Gouda Positief als Trots wisten 3 zetels te veroveren. Gouda Positief is een lokale partij met een liberale inslag die zich als alternatief voor de landelijke partijen presenteert. Gouda Positief wist tijdens de verkiezingen in 2014 in een lijstcombinatie met GBG 5 zetels te veroveren. Hiermee werden ze de tweede partij in Gouda.

Trots Gouda is de voortzetting van de lijst Rita Verdonk (Trots op Nederland). Deze landelijke politica splitste zich af van de VVD, na een verloren machtsstrijd met Mark Rutte, en stichtte haar eigen partij. In 2010 behaalde de partij bij de verkiezingen voor de Goudse gemeenteraad 9% van de stemmen (3 zetels), maar ze wist dit resultaat niet vast te houden. Na de verkiezingen in 2014 keerde de partij niet terug in de gemeenteraad.

In 2014 deed de Partij voor de Dieren (PvdD) voor het eerst mee aan de verkiezingen voor de gemeenteraad. Deze landelijke partij werd in 2002 opgericht en wil vooral het dierenwelzijn op de politieke agenda zetten. De partij weet zich onder leiding van Marianne Thieme steeds duidelijker op de kaart te zetten. De PvdD wist 1 zetel in de Goudse gemeenteraad te veroveren.

Vergelijking met landelijke uitslagen

Vanaf de verkiezingen in 1946 kunnen we de uitslagen van de verkiezingen voor de Goudse gemeenteraad vergelijken met de landelijke uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen.¹⁸ We kunnen hier op twee manieren

De raadzaal in 1980 (SAMH)

naar kijken. Ten eerste kunnen we kijken naar de trend van winst en verlies over de jaren heen. We kunnen ook het percentage stemmen in Gouda vergelijken met de landelijke uitslag.

Bij de landelijke uitslagen moeten wel twee kanttekeningen worden geplaatst. Ten eerste deden partijen niet altijd in alle gemeenten mee met de verkiezingen. Als zij in minder gemeenten deelnamen was het landelijke percentage stemmen uiteraard ook relatief laag. Ten tweede kwamen partijen soms in sommige gemeenten met gecombineerde lijsten, terwijl zij in andere gemeenten met eigen lijsten kwamen. Vooral bij de christelijke partijen kwam dit veel voor. Ook hierdoor kan de landelijke uitslag lager zijn.

Over het algemeen kwam de trend bij de verkiezingen in Gouda overeen met de landelijke trend. Of we nu kijken naar de neergang van linkse partijen als PvdA en CPN, de neergang van confessionele partijen als ARP, KVP en CDA, de opkomst en vervolgens afkalving van de VVD of naar het meer grillige beloop bij D66, de trend in Gouda was gelijk aan de landelijke trend. Er zijn twee uitzonderingen. Ten eerste groeide de SGP in Gouda fors tot 2002, terwijl zij landelijk rond 2% bleef hangen. Dit heeft te maken met de gecombineerde lijst met het GPV. Toen deze partij in 2002 opging in de ChristenUnie, viel de SGP gelijk een stuk terug (maar bleef in Gouda wel groter dan landelijk). De tweede uitzondering zijn de lo-

kale partijen. De groei in Gouda was kleiner en grilliger dan landelijk. Omdat deze partijen per definitie allemaal vanwege plaatselijke issues stemmen verwerven, is het moeilijk hier een algemene oorzaak aan te wijzen.

Kijken we naar de grootte van de partijen in Gouda vergeleken met de landelijke uitslagen dan vallen een aantal dingen op. De PvdA was in Gouda tot in de jaren tachtig veel populairder dan landelijk, met als uitschieter 1970 toen de partij in Gouda 18% meer stemmen wist te winnen dan landelijk. Vanaf 1990 scoort de partij echter in Gouda ongeveer gelijk met de landelijke uitslag. Andere linkse partijen, zoals GroenLinks en SP, doen het in Gouda over het algemeen ook beter dan landelijk.

Bij de liberale partijen zien we dat de vvd tot het nieuwe millennium in Gouda meestal enkele procenten hoger scoort dan landelijk, terwijl zij vanaf 2002 juist enkele procenten lager scoren in Gouda. D66 weet in Gouda meestal 3 tot 6% hoger te scoren dan landelijk.

Bij de confessionele partijen wist de kVP gelijke percentages te scoren in Gouda als landelijk, maar het cDA heeft het in Gouda altijd beduidend slechter gedaan dan landelijk. De protestants-christelijke partijen scoren in Gouda altijd juist veel beter dan landelijk, maar vanwege de diverse lijstcombinaties is het moeilijk hier verdere uitspraken over te doen. Wel is duidelijk dat de ChristenUnie in Gouda een succes is; de partij weet hier in procenten meer dan het dubbele van de landelijke stemmen te behalen.

Hoewel de lokale partijen sinds de jaren tachtig een behoorlijk deel van de kiezers achter zich hebben weten te krijgen, scoren zij toch minder dan landelijk.

Gouda is dus een stad waarin enerzijds de linkse partijen en anderzijds de protestants-christelijke partijen het relatief goed deden en doen als we het vergelijken met het landelijke beeld. Dit is opmerkelijk want tegelijkertijd zijn dit de partijen die de afgelopen honderd jaar het meest hebben moeten inleveren in Gouda.

Besluit

Als we honderd jaar verkiezingen voor de Goudse gemeenteraad overzien, vallen een aantal zaken op. Ten eerste is er de halvering van de aanhang van de confessionele partijen. Vooral de traditionele christelijke partijen hebben fors moeten inleveren, met uitzondering van de sGP. Nieuwkomer ChristenUnie is inmiddels de grootste confessionele partij.

De tweede conclusie is dat ook de linkse partijen fors hebben moeten inleveren. Ook hier is het vooral de traditioneel grootste partij die het slecht doet. Bij de laatste verkiezingen behaalde de PvdA nog maar een derde van de stemmen uit haar hoogtijdagen.

De liberalen zijn daarentegen met een opmars bezig. Van de jaren twintig tot de jaren zeventig moesten zij genoeg nemen met ongeveer 10% van de stemmen. Daarna schoten zij omhoog, met 34% in 1994 als voorlopig hoogtepunt. Wel zien we sindsdien dat een belangrijk deel van het succes bij D66 ligt, ondanks haar wisselende verkiezingsresultaten. De vvd levert steeds meer kiezers in.

Opmerkelijk is ook dat de Tweede Wereldoorlog geen duidelijke scheidslijn bracht in de politieke verhoudingen, in tegenstelling tot wat mensen toen zelf verwachtten. Weliswaar deden de communisten het goed bij de eerste naoorlogse verkiezingen en de liberalen relatief slecht; dit bleek een tijdelijk verschijnsel. Bovendien waren de andere vooroorlogse partijen (onder een andere naam) direct weer op hun oude niveau.

De meest opmerkelijke verandering vindt plaats vanaf de jaren tachtig. Dan worden de lokale partijen een factor om rekening mee te houden. Hun aandeel is de afgelopen decennia steeds meer gegroeid en bij de laatste verkiezingen wisten zij bijna een kwart van de kiezers achter zich te verzamelen. Of en hoe de hier gesignaleerde trends zich zullen doorzetten zal blijken bij de stembusgang op 21 maart. Het woord is dan weer aan de kiezer!

18. De gegevens van de landelijke uitslagen komen van www.verkiezingsuitslagen.nl, geraadpleegd op 10 december 2017. Er zijn geen gegevens van de landelijke uitslagen voor de Tweede Wereldoorlog.